

BOKELJSKA MORNARICA KOTOR U SVIJETLU ARHIVSKIH/NAUČNIH ISTRAŽIVANJA

U susret događaju koji s nestrpljenjem iščekujemo, a to je upis Bokeljske mornarice na Listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva UNESCO, smatrali smo da bi bilo interesantno podsjetiti se na dokumentovane dokaze koji su vjekovima unazad svjedočili, i do danas svjedoče o postojanju ove organizacije, njenom radu i trajanju kroz minulih 12 stoljeća. Upravo je to tema ovog mog večerašnjeg izlaganja kroz koje ću pokušati da vas podsjetim, iz ugla nekog ko se čitav svoj radni vijek brine o jednom segmentu kulturnog nasljeđa, kolika je važnost arhivskih izvora u dokazivanju nastanka, postojanja, vrijednosti, značaja, i sličnih karakteristika kako materijalne, tako i nematerijalne kulturne baštine.

Dokument je zapis bilo koje vrste, oblika i tehnike izrade, koji svojim sadržajem, smislom i strukturom pruža dokaz o djelatnosti nekog pravnog subjekta ili fizičkog lica. Dok se pod arhivskom građom podrazumjeva samo odabrani dokumentarni materijal koji ima trajnu vrijednost za nauku, kulturu, kao i druge oblike ljudske djelatnosti, uz dodatni i jednako važan kvalitet da pruža zaštitu i ostvarivanje prava i interesa pravnih i fizičkih lica, ali i čitave društvene zajednice. Dakle, u dokazivanju postojanja Bokeljske mornarice, o raznim činjenicama iz njenog djelovanja, neizbježno je posegnuti za arhivskim dokumentima kao vjerodostojnim dokazima o trajanju ove organizacije u minulim vjekovima.

Kada je riječ o najstarije sačuvanim zapisima koji se mogu smatrati relevantnim arhivskim i naučnim dokazima o osnivanju, to jest postojanju Bokeljske mornarice, prvo treba krenuti od zapisa koji su se sačuvali u kamenu, kao što je to na primjer natpis iz 9. vijeka na sarkofagu Andreacija Saracenisa (uz povelju koja mu se pripisuje), za čije se ime vezuje i dokaz o postojanju nekog oblika organizacije mornara.

Najstarija arhivska građa koja se sačuvala do danas na teritoriji Crne Gore, nalazi se pohranjena u Istorijskom arhivu Kotor (najstariji dokument je iz 1309, ali dokumenta u kontinuitetu idu od 1326. godine). Prva arhivska institucija savremene profilacije u Crnoj Gori je osnovana prije 70 godina, tačnije 30. novembra 1949. godine u Kotoru (tadašnji naziv: Državni arhiv u Kotoru), od kada se i vrši sistematsko i kontinuirano istraživanje ovih arhivskih izvora. Brojni podaci koji su sadržani u ovoj arhivskoj građi čine danas temelje naše istorijske spoznaje ne samo o Kotoru i Boki, već o širem području njenog zaleđa, a posebno su važni za čitavu teritoriju današnje Crne Gore.

Ipak, treba pomenuti da najstarija istraživanja arhivske građe na području današnje Crne Gore bilježe svoje početke u 18. vijeku, i to u odvojenim, sporadičnim i različito motivisanim istraživanjima, koja su se odvijala uglavnom u primorskom dijelu, tj. širem području Boke kotorske, odnosno u Kotoru. Ta naučna istraživanja arhivskih spisa bi se mogla smatrati začecima historiografije na ovim prostorima.

Podaci o prvim sistematskim istraživanjima arhivalija sežu unatrag do 1720. god. Tada je Filippo Riceputi istraživao u Kotoru i Herceg-Novom arhivsku građu za zbirku dokumenta „Illyricum Sacrum“, koju je dovršio Farlatti, a kasnije na tome je radio i Giacoppo Coleti. U dva toma, VI i VII, publikovana su i dokumenta o Kotoru, Risnu, kao i Duklji i Baru.

Nakon nekih 50-tak godina u Kotoru boravi drugi istraživač arhivskog materijala, Flaminie Cornelius, koji na osnovu istraženih izvora objavljuje monografiju o Kotoru. Ponovo, nakon stogodišnje pauze, tačnije 1857. godine u Kotoru je Ivan Kukuljević-Sakcinski i o svom istraživanju arhivske građe podatke predstavlja u knjizi: „Izvjestije o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim“. Tom prilikom Sakcinski konsatuje slabu brigu i zainteresovanost u Kotoru i Boki kotorskoj za arhivsku građu, navodeći da je mnogo toga od najvrijednije građe uništeno, razneseno, a često i preprodajom otuđivano. Iznosi i podatak da se mnogo arhivske građe sa ovog područja nalazi u Zadru, Splitu i Zagrebu.

Kasnije, 1874. Frano Rački, takođe u Kotoru, istražuje arhivsku građu i navodi da se tu nalaze četiri važna arhiva, ili tačnije spremišta arhivske građe (arhiv Okružnog suda, Sreskog načelstva, opštinski i biskupski).

Upravo zahvaljujući ovim prvim istraživačima arhivskih izvora mi danas imamo u prepisima sačuvane izgubljene i/ili uništene originale određenog broja važnih arhivskih dokumenta koji, uz ostalo, svjedoče i o veoma razvijenoj pomorskoj aktivnosti Kotora i Boke još u 12. vijeku (npr. ugovor o nenapadanju sklopljen sa Omišanima 1167. god.) Uz slične prepise, kao što je dokumenta o posvećenju katedrale sv. Tripuna (1166. god.), ili onaj o poklonu crkve sv. Nikole franjevcima učinjen od strane Plemenitog tijela kotorskih pomoraca (1352. god.), i još mnoge druge prepise, moguće je danas, uz postojeće sačuvane arhivske izvore, vjerodostojno dokazivati i postojanje organizacije mornara i neke njihove razvojne i organizacione aktivnosti.

Mnogi znameniti istoriografi, naučnici, kulturni poslenici bavili su se istraživanjima arhivskih podataka o Bokeljskoj mornarici. Uz već pomenute istraživače čije prepise dokumenata i danas koristimo, pomenuću neke od najstarijih autora: Josip Đelčić, Jaroslav Parall, Urbano Rafaelli, Kerubin Šegvić, Grigorio Zarbarini, Pavo Butorac, Dabinović St. Anton, Petar D. Šerović, Gregor Čremošnik, don Ivo Stjepčević, i drugi. Većina ovih radova su djela manjeg obima, pretežno članci publikovani u raznim periodičnim izdanjima ili zbornicima radova. Praktično, od značajnijih monografskih publikacija posvećenih Bokeljskoj mornarici do sada imamo samo nekoliko važnijih izdanja, poput jubilarnih monografija „*Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*” iz 1972. i 2013, Slavko Mijušković *Kotorska mornarica* iz 1994. god., potom zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa u Kotoru 2010, pa *Statut Bratovštine svetog Nikole mornara u Kotoru iz 1463*. Kotor 2009, Antun Sbutega *Bokeljska mornarica*, Kotor 2017. god.

Od svih pomenutih autora koji su se na naučni način bavili Bokeljskom mornaricom, posebno bih istakla dvojicu eminentnih stručnjaka i naučnika, akademika dr Slavka Mijuškovića i dr Miloša Miloševića. Ne ulazeći ovom prilikom u to da opisujem ili ocjenjujem njihov naučni opus, navodim par bitnih činjenica koje su me opredijelile da ih posebno izdvojim. Na prvom mjestu je to što su obojica bili arhivisti i obojica su više godina bili na čelu arhivske institucije, Istorijskog arhiva Kotor. Svojim predanim i visoko profesionalnim radom unaprijedili su Kotorski arhiv na način da je on bio prepoznat i u bivšoj Jugoslaviji i van njenih granica kao značajna arhivska institucija sa kvalitetnim arhivskim kadrom i vrijednim arhivskim nasljeđem.

Pored ovoga, obojica arhivskih stručnjaka i naučnika su bili aktivni članovi Bokeljske mornarice i stigli su do čina vice admirala i admirala. Kroz svoja brojna istraživanja arhivskih izvora i u Kotorskom arhivu, ali i u drugim arhivima u bivšoj Jugoslaviji i u inostranstvu, svojim naučnim radom dali su značajan doprinos upravo Bokeljskoj mornarici.

Slavko Mijušković je 1965. godine doktorirao sa temom iz oblasti istorijskih nauka u Skoplju. Naziv njegove disertacije je bio „Kotorska mornarica“, koja je 1994. godine i publikovana u Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti, čiji je dr Mijušković redovni član od 1985. godine. Arhivista je postao 1950. godine i od te godine u tom stručnom zvanju radi u tadašnjem Državnom arhivu u Kotoru (dakle, gotovo od samog osnivanja ove institucije). U ovoj ustanovi je dočekaio i penziju 1978. godine, s tim što je od 1953. god. bio punih 25 godina na čelu ovog arhiva kao direktor. Akademik Mijušković je u periodu od 1964. do 1989. godine bio vice admiral u Bokeljskoj mornarici. Uz svoje brojne naučne radove o raznim temama, ostavio je o Mornarici pomenutu doktorsku disertaciju, kao i značajan broj drugih istoriografskih tekstova koji su se uvijek temeljili na detaljnom izučavanju i objavljivanju arhivskih dokumenata. Zahvaljujući tome mi danas možemo da rekonstruišemo do najmanjih detalja viševjekovno djelovanje Bokeljske mornarice. Akademik Mijušković je i danas prisutan u Istorijskom arhivu Kotor sa obimnom arhivskom građom koja je nastala u njegovom stručnom i naučnom radu i koja se čuva kao lični arhivski fond, uz vrijedni knjižni materijal iz njegove lične biblioteke.

Dr Miloš Milošević dolazi da radi kao arhivista u tadašnji Državni arhiv u Kotoru 1953. godine, kada otpočinje i njegov intenzivan rad na arhivskim i istorijskim istraživanjima. Milošević je doktorirao na Filozofskom fakultetu u Zadru sa temom „Boka Kotorska za vrijeme mletačke vladavine (1420-1797)“. Bazirajući svoja istraživanja na arhivskim izvorima, on se bavi pomenutom temom sa pomorsko-ekonomskog stanovišta, potom političkog i kulturnog, ali je obuhvatio i druge aspekte života u Boki, poput istorije umjetnosti, književnosti, istorije muzike i dr. Posebno treba istaći radove u oblasti arhivske teorije i prakse i doprinos koji je dao arhivskoj struci u Crnoj Gori, ali i u Jugoslaviji i na međunarodnom planu. Ipak, istorija pomorstva Boke dominira u njegovim radovima, pa i Bokeljska mornarica tu zauzima značajno mjesto. Milošević je rukovodio Istorijskim arhivom Kotor od 1978. godine do svog penzionisanja 1985. god. Za admirala Bokeljske mornarice je izabran 5. septembra 1991. god. i to je obavljao sve do kraja svog života 2012. god. U povodu obilježavanja 1200 godina prenosa relikvija zaštitnika grada Kotora, sv. Tripuna, dr Milošević je pripremio za štampu „Statut Bratovštine svetog Nikole mornara u Kotoru“ iz 1463. godine sa prepisima, prevodima i registima i uz fototipsko izdanje originala. Poput njegovog kolege akademika Mijuškovića, dr Milošević je još za života pohranio u Istorijski arhiv Kotor svoj lični arhiv i dio knjižne građe, a nakon njegove smrti porodica Milošević je poklonila njegovu bogatu ličnu biblioteku.

U prilogu značaja arhivske građe u izvođenju naučnih dokaza, treba pomenuti da u Istorijskom arhivu Kotor postoji arhivska zbirka nastala od dokumenata koji se odnose na Bokeljsku mornaricu, pod nazivom „Zbirka Kotorske mornarice“. Kada je zbirka formirana u Arhivu, ona je imala manju količinu dokumenata koja su pojedinci poklonili Arhivu. Veći priliv dokumenata o Bokeljskoj mornarici i onih iz njenog rada je bio nakon 1987. godine. Tada je arhivska građa koja se nalazila u Pomorskom muzeju Kotor, prema zakonskim odredbama o razdiobi arhivske i muzejske građe između specijalizovanih institucija, predata Istorijskom arhivu Kotor. Nakon toga, devedesetih godina prošlog vijeka, bivši sekretar Bokeljske mornarice, gospodin Đorđe Cicović predao je određenu količinu dokumentacije iz rada Mornarice, koja je takođe pripojena postojećoj arhivskoj zbirci i arhivistički je sređena i obrađena. Nedavno je Kotorski arhiv primio od vice admirala Ilije Radovića značajnu količinu dokumentacije iz djelatnosti Bokeljske mornarice i u toku je njeno sređivanje i pripajanje postojećoj zbirci. Tako će zahvaljujući zajedničkoj brizi članova Bokeljske mornarice i arhivista iz Istorijskog arhiva Kotor, arhivska građa nastala radom ove značajne organizacije biti trajno sačuvana i dostupna za naučna istraživanja.

Sada je Bokeljska mornarica u pripremi novog i značajnog izdanja. Radi se o projektu pod nazivom: ***Bokeljska mornarica u arhivskim dokumentima. Zbornik dokumenata od najstarije sačuvanih do danas.***

Zbornik arhivskih dokumenata o Bokeljskoj (Kotorskoj mornarici) treba da obuhvati **oko 800 arhivskih dokumenata, tj. originala** (uglavnom rukopisnih) **u cjelosti**, u kojima postoje pomeni i podaci (bilo direktni ili indirektni) o ovoj viševjekovnoj organizaciji. Predviđeno je da se izvrši istraživanje kroz razne arhivske fondove i zbirke u Istorijskom arhivu Kotor, u Pomorskom muzeju Kotor, u Biskupskom arhivu Kotor. Planirano je da se projekat odvija kroz dvije faze i u trajanju od 24 mjeseca (dvije godine). Bokeljska mornarica je za ovaj složeni stručni posao angažovala arhiviste iz Istorijskog arhiva Kotor, uz kustosa i bibliotekara iz Pomorskog muzeja Crne Gore u Kotoru. To su: Snežana Pejović, Joško Katelan, Jelena Mršulja, Tina Ugrinić, Slavko Dabinović, Ilija Mlinarević. Redatorskim poslovima bavi se dr Anton Sbutega. Za izradu ove značajne publikacije, Bokeljska mornarica je obezbjedila jednim dijelom finansijska sredstva od Ministarstva kulture Crne Gore, tačnije na konkursu za raspodjelu sredstava za finansiranje projekata, odnosno programa nevladinih organizacija u prioritarnoj oblasti od javnog interesa, a to je u ovom slučaju nematerijalna kulturna baština.

Prva faza ovog projekta obuhvata stručne poslove na istraživanju naučno-obavještajnih sredstava o arhivskim fondovima i zbirkama, a uporedo sa pretraživanjima informativnih

sredstava i primarnih izvora (arhivskih spisa) konsultuju se i sekundarni izvori, tj. literatura o ovoj temi. Potom se obavlja odabir arhivskih dokumenata, pa njihova stručna obrada (transkripcija svakog rukopisnog dokumenta i njegov prevod), prekucavanje svakog odabranog dokumenta u cjelosti (prema arhivskim standardima za objavljivanje rukopisne arhivske građe), izrada kratkih sadržaja na našem jeziku za svaki dokument sa svim relevantnim podacima sadržanim u originalu, izrada uvodnog teksta za zbornik, rezimea i prevoda na dva strana jezika, kao i naučnog aparata (fus-note, popis literature i izvora); redakcija rukopisa, lektura.

Kako je u najvećoj mjeri riječ o rukopisnoj i istorijskoj arhivskoj građi, koja je pisana na latinskom i italijanskom jeziku – mletački dijalekat, rad na transkripciji i prevodu iziskivaće najviše vremena i kontinuirani timski rad stručnjaka arhivista (paleografa) iz Istorijskog arhiva Kotor.

U drugoj fazi bi se obavljali poslovi na konačnoj pripremi rukopisa za štampu (izrada predmetnog i imenskog registra, korektura), odabir i skeniranje dokumenata u visokoj rezoluciji, koji će u formi slike biti objavljeni u Zborniku, priprema za štampanje i štampa, uz sve druge tehničke poslove koji prate publikovanje nekog teksta.

Nakon što smo dio poslova iz prve faze Projekta uglavnom obavili, procjenjujemo da će ova publikacija izaći kao dvotomno izdanje, zbog količine arhivskog materijala o Mornarici.

Pristupajući izradi ovakvog projekta imali smo na umu da su i stručnoj, i naučnoj, i široj javnosti još uvijek nepoznate ili su nedovoljno poznate mnoge dokumentovane činjenice iz viševjekovnog postojanja i rada ove srednjovjekovne organizacije. Smatrali smo da je od velikog značaja, čak međunarodnog interesa, da se objave u cjelosti razna dokumenta koja ilustruju postojanje i rad ove organizacije. Osim što zbornik dokumenata treba da bude dobra naučna osnova i podsticaj za dalja istoriografska istraživanja o Mornarici i u Crnoj Gori, ali i u inostranstvu, nemjerljiv doprinos će biti taj da se na osnovu empirijskih činjenica otkolone sve proizvoljne i naučno neutemeljene priče o ovoj organizaciji. Dodatni motiv je taj što je u literaturi o Mornarici evidentan nedostatak publikacije koja kroz arhivske izvore vjerodostojno i naučno svjedoči o dugom postojanju i djelovanju organizacije.

Publikovanjem arhivskih dokumenata o Bokeljskoj mornarici treba da se podstakne čitav niz drugih aktivnosti koji će trajno doprinositi adekvatnoj valorizaciji ove organizacije na domaćem i na međunarodnom planu. Uz sve naprijed rečeno, kao stručnjaci i naučni radnici smatramo da je u svjetlu aktuelnih aktivnosti Crne Gore na pristupnom putu Evropi, važno trasirati taj put i kroz ovakav dokumentovani prikaz iz bogate kulturne prošlosti, koja postoji stoljećima i traje do danas na teritoriji današnje države Crne Gore.

Snežana Pejović, arhivistkinja